

وضعیت تحصیلی و معیشتی دانشجویان ایرانی در کانادا

در گفتگو با دکتر یداله مرتضوی
عضو هیأت علمی جهاد دانشگاهی

در حال حاضر این تعداد کمتر شده است زیرا روند اعزام دانشجو کند شده و تعداد فارغ التحصیلان بیشتر از تعداد کسانی است که به آن کشور اعزام می‌شوند. از تعداد ۸۲۰ نفر تعداد ۴۶۰ نفر در رشته‌های فنی و مهندسی، ۹۰ نفر در رشته‌های علوم پزشکی، ۵۰ نفر در رشته‌های علوم پایه و ۲۲۰ نفر در رشته‌های علوم انسانی و کشاورزی به تحصیل اشتغال داشته‌اند. دانشگاه‌هایی که بیشترین تعداد دانشجویان بورسیه ایرانی (بیشتر از ۲۰ نفر) را پذیرفته‌اند به ترتیب عبارتند از: مک‌گیل، تورنتو، واترلو، لاول، آلبرتا، اتاوا، ساسکاچوان، کنکوردیا و

○ ابتدا تشکر می‌کنیم از اینکه در این گفتگو شرکت کردید. امیدواریم حاصل این گفتگو مورد استفاده مسئولان و برنامه‌ریزان قرار گیرد و به بهبود وضعیت و رفع نسبی مشکلات دانشجویان شاغل به تحصیل در خارج بینجامد. با توجه به اینکه شما مدتی در کانادا مشغول به تحصیل بودید و از نزدیک شاهد وضعیت دانشجویان ایرانی و موقعیت علمی و اجتماعی از آن بوده‌اید، تقاضا می‌کنم قدری در این خصوص توضیح بدهید.

● طبق آماري که در اختیار دارم تعداد دانشجویان شاغل به تحصیل در کشور کانادا در ماه ژوئن ۱۹۹۴ حدود ۸۲۰ نفر بوده‌اند که یقیناً

کارلتون. بقیه دانشجویان بورسیه در ۲۱ دانشگاه دیگر که در سطح کشور کانادا پراکنده‌اند مشغول به تحصیل‌اند.

به‌طور کلی دانشجویان ایرانی به‌لحاظ علمی وضع خوب و شایسته‌ای دارند و تعداد دانشجویانی که نتوانسته‌اند هماهنگ با انتظارات سیستم علمی دانشگاه‌های کانادا حرکت کنند محدود بوده است. به‌لحاظ اجتماعی هم مشکل خاصی وجود ندارد و با عنایت به آنکه بافت کشور کانادا مهاجرتی است و به اصطلاح چند فرهنگی است، ظواهر اسلامی برای خیلی از مردم شناخته شده است. اما به هر حال زندگی در یک اجتماع غریبه با روابط و مناسبات غیراسلامی خالی از مشکل نیست.

○ خوب است به مهمترین این مشکلات، اشاره‌ای بکنید.

● مشکلات عمده دانشجویان را به چند دسته می‌توان تقسیم کرد:

۱. مشکلات عمومی زندگی در خارج از کشور. طبیعی است که اولین مشکلی که برای دانشجوی اعزامی از جمهوری اسلامی ایران رخ می‌نماید تعارض بین دو فرهنگ است. این مشکل برای دانشجویان متأهل بیشتر است. این تعارض فرهنگی اگر نخواهد به نفع فرهنگ کشور میزبان حل شود شهادت و جسارت زیادی را از ناحیه دانشجو و خانواده‌اش لازم دارد.

۲. مشکل علمی و درسی دانشجو که از اهم مشکلات است. بسا توجه به اینکه دانشجو مشکلات خیلی زیادی را تا لحظه خروج از کشور تحمل می‌کند و از مراحل پیچیده و دشوار زیادی

باید عبور کند، عمده فکر و انرژی خود را مصروف غلبه بر این مشکلات می‌نماید و تصور می‌کند که به محض سوار شدن بر هواپیما سایر مسائل خیلی راحت و آسان حل خواهند شد. در صورتی که با اولین برخورد با محیط درمی‌یابد که مسائل آنچنان که تصور می‌کرد ساده نیستند، مشکل مربوط به زبان که برای تعداد زیادی از دانشجویان اعزامی از عمده‌ترین مسائل است و گاه مدت زیادی طول می‌کشد تا دانشجو بتواند به‌صورت ابتدائی مسائل مربوط به زندگی و درس خود را که نیاز به فراگیری زبان دارند حل نماید. بنده با دانشجویانی برخورد داشتم که تا بیش از یک سال از ورودشان نمی‌توانستند بدرستی با افراد رابطه برقرار کنند و این موضوع تأثیر منفی دربر داشت استاد راهنما و سایر اساتید از دانشجو می‌گذاشت.

۳. مشکل دیگر عدم آشنایی با سیستم دانشگاه و نحوه برخورد با استاد راهنما برای تعیین موضوع تحقیق است که ناکامیهای زیادی را برای دانشجویان به بار می‌آورد. یک دانشجوی دوره دکتری در سیستم تحصیلی دانشگاه‌های کانادا باید تعدادی درس را با نظر استا راهنمایش بگذراند و خود را آماده برای گذراندن امتحان جامع بنماید. در اکثر دانشگاهها امتحان جامع شامل دو بخش است: ۱- میزان اطلاعات علمی دانشجو از رشته‌ای که در آن به تحصیل اشتغال دارد. ۲- پیشنهاد موضوع رساله تحقیق و دفاع از آن. مسأله مهم برای دانشجویان ایرانی عمدتاً به موضوع دوّم برمی‌گردد. اگر دانشجو نتواند به موقع موضوع تحقیق خود را انتخاب کند و با استاد

راهنما به توافق برسد، گذراندن امتحان جامع به تعویق می افتد که معمولاً طولانی شدن دوره تحصیل را به دنبال دارد و طولانی شدن دوره تحصیل با توجه به مقررات وزارت فرهنگ و آموزش عالی از طرفی و مسائل و مشکلات ارزی کشور از طرف دیگر، اختلالات زیادی را در پرداخت شهریه و مقرری زندگی دانشجویان ایجاد می کند. یکی از علل تأخیر در انتخاب موضوع تحقیق سردرگمی دانشجویان و نداشتن دید روشن و واقع بینانه از آن است.

نکته ای که در این بخش حائز اهمیت است آن است که دانشجویان وقتی در کنکور اعزام به خارج شرکت می کنند یکی از رشته های را که در لیست وزارت فرهنگ و آموزش عالی است انتخاب می کنند. دانشجویان هنگام اخذ پذیرش اگر شناخت کافی از اساتید بخش مربوطه و گرایشهای تحقیقاتی آنها داشته باشند تا حد زیادی موفق است در غیر این صورت در موقع انتخاب موضوع تحقیق دچار ابهام و سردرگمی می شود که گاه مجبور است استاد راهنما و حتی دانشگاه خود را عوض کند و این خود مشکلات روحی زیادی، برای دانشجویان ایجاد می کند از طرف دیگر وزارت فرهنگ و آموزش عالی هیچ مکانیزمی را پیش بینی نکرده است که دانشجویان بعد از اعزام، گرایش تحصیلی را که در کنکور اعزام به خارج مشخص نموده است، دنبال کند. تحصیل در بعضی از این گرایشها نیز عملاً امکانپذیر نیست زیرا دانشگاههایی که آن گرایشها را ارائه می کنند یا اصلاً وجود ندارند و یا تعدادشان محدود و امکان راهیابی دانشجویان ایرانی به آن

دانشگاهها به تعداد مورد نظر محدودتر است. ۴. تأخیر در پرداخت شهریه و مقرری زندگی، در سالهای اخیر به همت دفتر سرپرستی مشکل پرداخت شهریه از دوش تعداد زیادی از دانشجویان برداشته شده است و دفتر سرپرستی با دانشگاههایی که تعداد قابل توجهی دانشجویان بورسیه ایرانی دارند به توافق رسیده است که از دانشجویان بورسیه هنگام ثبت نام، شهریه اخذ نکنند و صورت حساب آن را برای دفتر سرپرستی ارسال نمایند. دفتر سرپرستی نیز متعهد شده است که حداکثر تا پایان آن نیمسال تحصیلی شهریه دانشجویان را به دانشگاهها بپردازند. اما مشکل دفتر سرپرستی به خاطر عدم ارسال به موقع شهریه از ایران کماکان به قوت خود باقی است. مواردی را خود بنده شاهد بوده ام که عدم پرداخت به موقع شهریه از جانب دفتر سرپرستی به علت نرسیدن ارز از ایران باعث امتناع دانشگاه از ثبت نام دانشجویان ایرانی تا مدتی از نیمسال تحصیلی شده است و همین باعث نازاحتی روحی دانشجویان و مشوه شدن چهره مسئولان جمهوری اسلامی در نظر مسئولان دانشگاه شده است.

تأخیر در پرداخت مقرری تحصیلی علی الخصوص ۶ ماهه اول سال تقریباً به صورت امری عادی درآمده که بعضاً تبعات ناگواری برای دانشجویان دارد.

صندوق قرض الحسنه در تعدادی از دانشگاهها به صورت محدود نیازهای دانشجویان را در اینگونه موارد مرتفع می سازد اما وقتی تأخیر به درازا می کشد صندوقهای قرض الحسنه نیز جوابگوی نیاز مراجعان نیستند.

نکته مهم در این قسمت تأخیر بیش از حدی است که در ارسال مقرری زندگی و شهریه دانشجویانی که یک مقطع تحصیلی را طی کرده‌اند و وارد مقطع جدیدی شده‌اند، پیش می‌آید. گرچه علت تأخیر بیش از حد در این مورد مربوط به انجام امور اداری است اما با تمهیداتی این مراحل را می‌توان کوتاه‌تر نمود و یا اختیار بیشتری به دفاتر سرپرستی واگذار کرد. نتیجه این تأخیرهای طولانی آن است که دانشجویان قبل از شروع مقطع جدید به دنبال تهیه و تدارک یک منبع جدید مالی بگردند. این منابع به دو گونه قابل دسترسی است. یکی آنکه دانشجویان با استاد راهنمایش یا اساتید دیگری توافق می‌کند که بعد از اتمام مقطع به عنوان دستیار تحقیق مشغول به کار شود و از آن طریق امرار معاش نماید تا تکلیف بورسیه‌اش در مقطع جدید روشن شود و یا آنکه هم خود را مصروف اخذ پذیرش از دانشگاه‌هایی می‌نماید که دانشجویان را به لحاظ مالی تأمین می‌کنند. حداقل اشکال هر دو مورد آن است که دانشجویان را بعضاً با یک وقفه تحصیلی مواجه می‌سازند که در یک ارزیابی کلی به ضرر کشور است. در این مورد شق سوومی نیز متصور است بدین صورت که میزان کمک مالی که دانشگاه یا استاد راهنما به دانشجوی می‌کند کفاف مخارج زندگی و شهریه دانشجویان را نمی‌کند و دانشجویان به ناچار باید راه دیگری را که تقاضای ویزای مهاجرت از دولت کانادا است در دستور کار خود قرار دهد. در صورت اخذ ویزای مهاجرت دانشجویان از پرداخت شهریه دانشجوی خارجی که در بعضی ایالت‌های کانادا بیش از ۴ برابر شهریه

دانشجویان بومی است معاف می‌شود. گرفتن ویزای مهاجرت باعث می‌شود که دانشجویان از پذیرفتن بورس دولت جمهوری اسلامی در مقطع جدید منصرف شده و نهایتاً تبعات نامطلوبی را چه برای دانشجویان و چه برای کشور به دنبال دارد.

۵. مشکل امور تحصیلی فرزندان دانشجویان. این مشکل عام دانشجویان متأهلی است که بچه‌های در سن مدرسه دارند و برادران عزیزانی که مشکلات مربوط به دانشجویان شاغل در کشورهای انگلستان و استرالیا را در شماره‌های قبلی مجله دانشگاه انقلاب گزارش کرده بودند کم و بیش بدان پرداخته‌اند.

۶. مشکل روحی خانواده‌های دانشجویان. در اکثر ایالت‌های کانادا فصل سرما یک دوره نسبتاً طولانی است و همسران دانشجویان غالباً مجبور هستند قسمت اعظم وقت خود را در خانه بگذرانند. این موضوع عاملی است که بعضاً آثار منفی در روح و روان خانواده‌ها بجا می‌گذارد. دوری از بستگان، اشتغالات زیاد از حد دانشجویان و مسائل و مشکلات درسی آنان از دیگر عواملی هستند که فشارهای روانی بر خانواده‌ها وارد می‌کنند. بیماری‌های سخت و یا فوت بستگان که از تلخ‌ترین تجربه‌های زندگی دانشجویان در خارج از کشور است، بعضاً مزید بر علت شده و روند عادی زندگی بعضی از خانواده‌ها را مختل می‌سازد. در سال‌های اخیر با توجه به مشکلات مالی دولت، در اینگونه مواقع وزارت فرهنگ و آموزش عالی از تهیه بلیط برای عزیمت دانشجویان و یا خانواده‌اش به ایران امتناع

با توجه به اینکه مدتی به عنوان نماینده دانشجویان دانشگاه واترلو با دفتر سرپرستی همکاری داشتم شاهد تلاشهای مجدانه آقای دکتر حسینی مسئول دفتر در حل مسائل دانشجویان بورسیه در کانادا بودم. دفتر سرپرستی اقدامات مفیدی برای آگاه شدن از مسائل و مشکلات دانشجویان و برنامه ریزی برای حل آنها به عمل آورده است. در حال حاضر در اکثر دانشگاههای کانادا که دانشجویان ایرانی در آنها به تحصیل مشغولند، یک نماینده از جانب دانشجویان به عنوان رابط با دفتر سرپرستی مسائل و مشکلات دانشجویان را جمع آوری کرده و به دفتر منتقل می کند و با تلاش مشترک اقدام به یافتن راه حل مناسب می نمایند.

همچنین برای دسته بندی مشکلات عام دانشجویان و برنامه ریزی برای حل آنها تاکنون سمیناری از رابط های دانشجویان در دانشگاههای مختلف تشکیل شده که تا حدودی در ارائه راه حلها کارگشا بوده است. حاصل این تلاشها حل نسبی مسائل مربوط به شهریه، فراهم آوردن امکانات فرهنگی نظیر روزنامه، کتاب، نوار ویدئو و ...، کاهش مشکلات مربوط به امور تحصیلی فرزندان و هماهنگی با سفارت برای حل مسائل کنسولی دانشجویان بوده است.

بازدید مسئول دفتر و تماس با دانشجویان و خانواده آنان در دانشگاههای مختلف نیز از اقدامات مفید بوده است. ضمناً مسئول محترم دفتر با تدوین گزارش و بازدید حضوری با مسئولان وزارت فرهنگ و آموزش عالی و شورای عالی انقلاب فرهنگی سهم بسزایی در

نموده و دانشجویی را که امکان تهیه بلیط به هزینه شخصی برایش وجود ندارد با مشکلات عدیده مواجه می سازد. اثرات منفی موارد فوق مستقیماً در کیفیت تحصیلی دانشجویان ظاهر می شود. فراهم آوردن امکان مسافرت دانشجویان و خانواده اش در مواقع بروز حوادث ناگواری چون فوت بستگان درجه اول باعث تخفیف اثرات منفی ناشی از این گونه حوادث است.

○ وظیفه و نقش دفتر سرپرستی دانشجویان مستقر در سفارت جمهوری اسلامی ایران در کانادا در حل مشکلات دانشجویان چیست و به طور کلی این دفتر در عمل چقدر موفق بوده و علل قصور احتمالی آن چه بوده است؟

● به طور کلی قانون اعزام دانشجو مصوب مجلس شورای اسلامی وظیفه نظارت بر فعالیتهای علمی و اخلاقی دانشجویان خارج از کشور را به عهده دفاتر سرپرستی دانشجویان گذاشته است. این دفاتر به لحاظ سازمانی به وزارت فرهنگ و آموزش عالی وابسته اند ولی به لحاظ محل استقرار در سفارتخانه های جمهوری اسلامی حضور دارند. توفیق دفاتر سرپرستی در ایفای وظایف محوله، بستگی به نحوه برخورد سفارتخانه ها با این فاطر دارد. اگر همکاری سفارتخانه ها در زمینه فراهم آوردن امکانات مورد نیاز مطلوب نباشد دفاتر سرپرستی را با مشکلات مواجه می سازند. از طرف دیگر دفاتر سرپرستی برای رتق و فتق امور دانشجویان به همکاری خیلی نزدیک وزارت متبوعه نیاز دارند. لذا موفقیت دفاتر سرپرستی را با توجه به دو عامل مذکور باید ارزیابی نمود.

آگاه نمودن نهادهای مسئول از مسائل و مشکلات دانشجویان اعزامی ایفا نموده است.

○ دانشجویان ایرانی چند تشکل دانشجویی در کانادا دارند و چه اهدافی را دنبال می‌کنند؟

● در کانادا یک تشکل به نام انجمن اسلامی دانشجویان آمریکا و کانادا وجود دارد که تعدادی از دانشجویان بورسیه و دانشجویان ایرانی طرفدار انقلاب اسلامی را تحت پوشش دارد. در پاره‌ای از دانشگاهها نیز بسته به موقعیت تشکلهایی با نام و عنوان و یا بدون نام و عنوان وجود دارند که همگی در دفاع از انقلاب و ارزشهای اسلامی متفق‌القولند.

○ آیا نظام آموزش عالی کانادا در مقایسه با نظام آموزش عالی ایران محاسنی دارد که شایسته اقتباس و الگوبرداری باشد؟

● در برخی از دانشگاهها دوره لیسانس کمابیش مشابه ایران است و در بعضی از دانشگاهها نظیر دانشگاه محل تحصیل بنده، دانشجویان دوره کارشناسی یک نیمسال درس می‌خوانند و یک نیمسال با کمک مرکز کاریابی دانشگاه سعی می‌کنند شغلی در مراکز صنعتی و یا تحقیقاتی پیدا کنند که به لحاظ کاری با رشته تحصیلی‌شان مربوط باشد، و در پایان نیز یک گزارش کار تدوین می‌کنند و به گروه مربوطه تحویل می‌دهند که مطابق با ضوابط گروه رد و یا تصویب می‌شود. آمار نشان می‌دهد که این دانشجویان از موقعیت بهتری نسبت به بقیه دانشجویان در پیدا کردن شغل بعد از فراغت از تحصیل برخوردارند. به علاوه در دوران تحصیل به لحاظ اقتصادی تقریباً خودکفا هستند.

دوره‌های فوق لیسانس در اکثر دانشگاههای کانادا به دو صورت برگزار می‌شود:

۱- گذراندن تعدادی درس همراه با انجام یک پروژه تحت نظر یک استاد مشاور.

۲- گذراندن تعدادی درس که تقریباً نصف تعداد واحدهای درس مورد اول است به همراه انجام یک تحقیق و تدوین رساله تحت نظر استاد راهنما.

در دوره دکتری نیز دانشجویان تعدادی واحد درسی می‌گذرانند و همزمان یا بعد از اتمام دروس، موضوعی تحقیقی را تعریف می‌کند و آن را به صورت یک پیشنهاد در امتحان جامع به کمیته دوره دکتری عرضه می‌کند. شرط ادامه تحصیل در دوره دکتری تصویب آن پیشنهاد از جانب کمیته است. پس از تصویب پیشنهاد، تحقیق دانشجویی روی موضوع تحقیق آغاز می‌شود و پس از اتمام به دفاع از آن می‌پردازد.

از این لحاظ سیستم آموزشی کانادا شباهت زیادی با سیستم آموزشی دانشگاههای ایران دارد و از آن جهت که دانشجویان تعداد زیادی واحدهای درسی در دوره فوق لیسانس و دکتری می‌گذرانند موقعیت بهتری هم در انجام تحقیق و هم در ارائه دروس متنوع پس از فارغ‌التحصیلی دارد.

○ پاره‌ای از دانشجویان ایرانی قبل از اتمام تحصیلات به کشور بازمی‌گردند. به نظر شما عمده‌ترین علل انصراف این دانشجویان چیست؟

● این سوال را دفاتر سرپرستی با اشرافی که بر وضعیت دانشجویان دارند بهتر می‌توانند پاسخ

مشکلات را حل کند. در نظر داشته باشید که فارغ‌التحصیل از زمانی که به کشور بازمی‌گردد تا زمانی که در دانشگاه به کار مشغول می‌شود لااقل ۵-۴ ماه طول می‌کشد. در این مدت مشکلات مربوط به استقرار اولیه و پیچ و خمهای اداری برای جابجایی فشار روانی زیادی را برای او ایجاد می‌کند.

اطلاع از این مشکلات، دانشجویانی را که هنوز تحصیلاتشان به اتمام نرسیده، نسبت به آینده مضطرب و نگران می‌سازد. نگرانی عمده‌تر نگرانی مربوط به آینده علمی افراد است.

عمده افرادی که وارد تحصیلات عالی در دوره دکتری می‌شوند، افرادی هستند که به فعالیتهای علمی و تحقیقی عشق می‌ورزند و انبساط خاطر حاصل از فعالیت علمی و تحقیقی را با چیزی عوض نمی‌کنند و نسبت به هرگونه عاملی که باعث کندشدن پیشرفت علمی آنها شود شدیداً حساس هستند. تصور عدم دسترسی یا دسترسی خیلی محدود به منابع علمی و آزمایشگاهی برای خیلی از این افراد تصویری دردناک و بعضاً غیرقابل تحمل است. منابع علمی نظیر کتب و مجلات تخصصی دستاورد تلاشهای بی‌وقفه جمع‌کثیری از محققان و متخصصان و دانشمندان کشورهای مختلف جهان است که با تکیه بر امکانات فراوان دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی انجام گرفته است. عدم دسترسی به این منابع محروم ماندن از بخشی از تلاشهای بشری برای حل مسائل و معضلات علمی است. تلاش برای تجهیز و تدارک کتابخانه‌ها و آزمایشگاههای دانشگاهها و مراکز علمی و

دهند. مع الوصف تا آنجا که من می‌دانم تعداد خیلی از دانشجویان بورسیه ایرانی شاغل به تحصیل در کانادا از تحصیل منصرف می‌شوند یا به کشور دیگری می‌روند که دلایل عمده آن را باید در عدم آمادگی لازم برای تحصیل در کانادا جست. این عدم آمادگی ممکن است به دلایل خانوادگی، ضعیف بودن زمینه تحصیلی در مقاطع گذشته، بالا بودن سن و ... دانست.

○ برخی از دانشجویان ایرانی بعد از فراغت از تحصیل جذب جامعه غرب می‌شوند. عوامل اصلی این جریان چه بوده است؟ و چگونه می‌توان با این پدیده مبارزه کرد؟

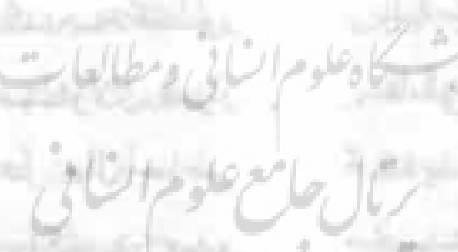
● تا جایی که بنده اطلاع دارم تعداد این‌گونه افراد محدود است، با وجود این عواملی که می‌تواند در کاهش تعداد این قبیل افراد مؤثر باشد و باعث دلگرمی و تشویق افرادی باشد که به کشور برمی‌گردند، باید در دستور کار مسئولان قرار گیرد. تنگناهای اقتصادی کشور در حال حاضر به گونه‌ای است که فارغ‌التحصیل را که در بدو تشکیل زندگی است با مشکلات عدیده‌ای مواجه می‌سازد. حقوق و مزایایی که به فرد تازه استخدام در دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی کشور تعلق می‌گیرد آن قدر ناچیز است که به سختی کفاف اجاره یک خانه با وضعیت متوسط را در شهرهای بزرگ می‌دهد، چه رسد به آنکه بتواند وسایل و کالاهائی را که برای شروع زندگی بدان نیاز دارد تهیه نماید. ممکن است بعضی از دانشجویان در زمان اقامت در خارج از کشور بتوانند مبلغی بیندوزند ولی اولاً همه افراد این‌گونه نیستند و ثانیاً آن اندوخته آن قدر نیست که بتواند همه

پژوهشی کشور امید به پیشرفت علمی را در افراد تقویت می‌کند. در حال حاضر وضعیت کتابخانه‌ها و آزمایشگاههای تخصصی در دانشگاهها به گونه‌ای است که متأسفانه موجب یأس و دلزدگی تعداد زیادی از افراد محقق و علاقه‌مند است که اگر با عوامل دیگر جمع شود، فرد را از شور و شوق لازم برای کار در داخل کشور مأیوس می‌سازد.

○ در بعضی از دانشگاهها دانشجویان سمینارهای علمی برگزار می‌کنند و دانشجویان از مطالب نسبتاً عام موضوع تحقیق خردشان و یا مطالب علمی دیگری که برای دانشجویان رشته‌های مختلف

قابل استفاده باشد بحث می‌کنند، اما چنین حرکتی به صورت سراسری در کانادا وجود ندارد. روند بازگشت فارغ‌التحصیلان ایرانی از دانشگاههای کانادا به کشور چگونه است و به طور کلی این فارغ‌التحصیلان در بازگشت به کشور با چه مشکلاتی مواجه می‌شوند.

● آمار دقیقی در این زمینه ندارم اما به طور کلی می‌توان گفت درصد خیلی بالایی از فارغ‌التحصیلان بلافاصله یا با اندکی تأخیر به کشور باز می‌گردند. در مورد مشکلاتی که در بازگشت با آن مواجه می‌شوند بطور اجمال در قسمتهای قبل پاسخ داده شد.

مجله علمی و پژوهشی دانشگاه انقلاب
شماره ۱۰۰ - زمستان ۱۳۸۵